

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА ЯК ВИЩІЙ РАНГ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Територіальні структури життя суспільства не з'являються консервативними, раз і назавжди даними утвореннями. Вони надто динамічні, їх дослідження є пріоритетним напрямком для регіонів із загостреною екологічною ситуацією до яких, наприклад, належить Запорізька область.

Якісні зміни об'єму енерго-речовинного обміну між природою і суспільством дозволили висунути положення про формування єдиної еколого-економічної системи (ЕЕС), що означає таке:

- результати екологічної діяльності треба оцінювати не тільки з точки зору задоволення соціально-економічної, але й еколого-економічної потреб суспільства;
- наслідки антропогенного впливу на природу слід урахувати за їх впливом не тільки на умови виробництва, але й на якість життя населення, на гармонійний розвиток людей.

За нашим уявленням еколого-економічна система складається з природних, економічних (виробничих) і соціальних компонентів (запасів) та зв'язків (потоків) між ними. Наприклад, мінеральні ресурси в надрах – запаси, головний об'єм їх видобутку – потік, а викиди нейтральні та шкідливі – результати природних потреб – стік. Всі вони є компонентами ЕЕС. Обмін потоків звичайно здійснюється не безпосередньо між запасами, а через сфери, де відбувається трансформація одних потоків в інші (виробничі, невиробничі, атмосферні та ін.). Ці сфери також можна рахувати компонентами (підсистемами) функціонуючих ЕЕС.

Доцільно довести поняття системоутворюючих (структурних) та одиничних елементів системи, а також об'єктів. Одиничний елемент аналогічний єдності природних ресурсів [3] – це конкретна складова системи, яка характеризується однорідними якісними признаками, в тому числі визначеними територіальним пристосуванням, забезпечуючим еквівалентні умови технічної і економічної експлуатації (види тварин і рослин в обмежених ареалах); запаси даного виду корисних копалин, однакових за якістю, умовам видобутку і транспортування; однотипні виробничі спорудження в регіоні та ін. Системоутворюючі елементи повинні задовольняти наступні вимоги: їх об'єднання утворюються поза ЕЕС; переплетіння будь-яких двох з них – пусте. Іншими словами, кожен одиничний елемент належить одному, і тільки одному структурному; кожен з них не являється функціональною

підсистемою ЕЕС, тобто об'єднує в одиничні елементи за признаками, що дозволяють відносити їх до визначеної сфери функціонування ЕЕС.

Об'єктом ЕЕС є територіально визначений комплекс взаємопов'язаних одиничних елементів. Приклади об'єктів — ландшафт, водоймище, біогеоценоз, місто і т. ін. Об'єкт — це реальні функціонуючі одиниці ЕЕС, в межах яких відбувається інтенсивний всебічний обмін речовин і енергії.

Дослідження структурних елементів ЕЕС припускає абстрагування окремих сторін єдиних антропогенно-природних процесів. По-перше, це дозволяє виявити деякі загальні закономірності розвитку ЕЕС як цілого, по-друге, обґрунтувати оцінку процесів, що відбуваються в системі, та які змогли би використовуватися для прийняття рішень при плануванні і управлінні господарською діяльністю. Цим слід підкреслити важливість регіональних і індивідуальних підходів до охорони природи і, отже, організації функціонування ЕЕС.

Одиничні елементи і об'єкти ЕЕС мають економічні і природні (фізико-хімічні, геологічні, біологічні і ін.) характеристики.

Велике значення серед природних характеристик в останній час набули екологічні (в тому числі санітарно-гігієнічні). Екологічна характеристика одиничного елементу чи потоку оцінює його за впливом на умови існування екосистем і по наслідках, що виникають в будь-якій (чи найбільш важливій, в першу чергу, людській) популяції, яка знаходиться в наданій сфері життя.

Основними структурними елементами ЕЕС, що, на наш погляд, природно виконують роль структурних є: 1. Повітря. 2. Водні запаси. 3. Земля, в тому числі 3а — ґрунти. 4. Рослинний покрив. 5. Тваринний світ. 6. Запаси корисних копалин в надрах. 7. Основні виробничі фонди і запаси, в тому числі — сільськогосподарські фонди біологічної природи. 8. Основні невиробничі фонди і запаси. 9. Запаси предметів споживання в сфері побуту. Населення. Елементи 1-6 утворюють природну підсистему ЕЕС; елементи 1,2,3а,4,5 — біогеоценотичну підсистему (БПС); елементи 7-10 — соціально-економічну, в тому числі 7-9 — матеріальну (СПС).

Важливою рисою сучасного розвитку ЕЕС є те, що виробнича діяльність не тільки споживає ресурси біосфери, але і змінює природні умови, з якими склалася екологічна рівновага біоценозів і гомеостаз живих організмів.

Функціонування ЕЕС супроводжується зміною стану її елементів, що являється індикатором положення в системі. Формування еколого-економічних систем (вірніше, освідомлення цього процесу і закріплення його в поняттях) відбувається коли

діяльність людини погіршує економічні характеристики природних елементів, які довгий час залишалися стабільними.

В основі цього процесу лежать відповідні екологічні порушення в біосфері і економіці. Головним поняттям характеристики ЕЕС є екологічне порушення.

Воно включає зміну природних характеристик будь-якого одиничного елементу біогеоценологічної підсистеми ЕЕС:

- забруднення повітря техногенними викидами в атмосферу;
- надмірну оранку земель;
- скорочення виду в наслідок нерегульованого полювання та ін.

Зміна характеристики одного елементу приводить до погіршення інших запасів, що входять в екосистему (забруднення ґрунтів речовинами, які осідають з атмосфери, скорочення чисельності виду тварин в наслідок споживання виду попередньої ланки трофічного ланцюга та ін.). Процес модифікування ланцюжка природних характеристик, який іде за даним екологічним порушенням, як правило, поступово стабілізується і виникає нова екосистема більш низького рівня.

Динаміка економіко-географічних характеристик природних запасів ЕЕС, обумовлених антропогенним діянням, її вплив на стан соціальних елементів являє собою природні фактори господарського розвитку. Частіше за все під природними факторами мається на увазі забезпеченість сировиною, енергетичними, водними, ґрунтовими ресурсами. Особливостями сучасного етапу розвитку цих уявлень є те, що, по-перше, природні фактори набули значущість, рівноцінну економічним факторам - трудовим і матеріальним, а в інших випадках перевершуючи їх; по-друге, на перше місце висуваються власні екологічні фактори, що визначаються екологічною обставиною в регіоні; по-третє, екологічні фактори стали діяти постійно і впливати не тільки на орієнтацію господарської діяльності в регіоні, а й на роботу функціонуючих об'єктів і якість життя населення.

Зміна характеристик елементів ЕЕС відбувається під впливом потоків між природною і соціально-економічною сферами, тому управління станом запасів зводиться до регулювання потоків. Характеристики потоків визначаються процесами, протікаючими в обох сферах. Активну (системоутворюючу) роль відіграють потоки, що безпосередньо залежать від діяльності людини.

Таким чином, еколого-економічна система розглядається як вищий ранг територіальної організації господарської діяльності конкретного регіону і є результатом стійкої взаємодії певних видів економічної діяльності і природного середовища з формуванням відносних просторово-часових характеристик впливу.

Література:

1. Актуальные вопросы экономики природопользования. // Вопросы экономики. – 1982. - №2 – С. 81-108.
2. Блехцин И.Г. Эколого-экономические аспекты предплановых исследований. – М.: Наука. – 1984. – 166 с.
3. Гофман К.Г. Экономическая оценка природных ресурсов в условиях социалистической экономики. М.: Наука. – 1979. – 236 с.
4. Игнатенко Н.Г., Руденко В.П. Природно-ресурсный потенциал территории. Географический анализ и синтез. - Львов: Вища школа. – Издательство при Львовском университете. –1986. – 164 с.
5. Кузнецов М. В. Эколого-экономические уровни общественной организации территории. / В кн. Региональное природопользование горных стран. – Бишкек. – 1991. – С.89-91.
6. Лемешев М.Я., Ушаков Е.П. О природоохранных задачах экономического развития. // Экономика и математические методы. – Т. XV. – 1979. – Вып. II. – С.219-227.
7. Леонтьев В. Форд Д. Межотраслевой анализ воздействия структуры экономики на окружающую среду // Экономика и математические методы. – Т. VIII, 1972. – Вып. III. – С.370-398.
8. Маринич А.М., Пащенко В.М. Физико-географическое и природно-хозяйственное районирование территории Украинской ССР. // Теоретические и методические исследования. – К.: Наукова думка. 1990. – С. 92-97.
9. Методика экономической оценки важнейших видов природных ресурсов. М.: ЦЭМИ АН СССР. –1979. – 173 с.
10. Охрана окружающей среды и ее социально-экономическая эффективность. М.: Наука. – 1980. –239 с.
11. Пістун М.Д. Комплексно використовувати територію // Український географічний журнал. – 1993. - №1. – С. 32-35
12. Степанов В.Н. Эконология - наука о гармонизации экономики и экологии // Эконология: истоки, проблемы и перспективы. Сб. науч. Тр. АН Украины. Институт рынка и экономико-экологических исследований. - Одесса. – 1995. -С. 9-16.
13. Топчієв О.Г. Напрямки і пріоритети географічних досліджень на Півдні України на порозі ХХІ століття. // Географічні проблеми розвитку Півдня України у ХХІ століті. Одеса - Мелітополь. –2000. – ч. 1. – С. 3-6.
14. Тамбовцев Г.В. Эколого-экономическое районирование Северо-Западного Приазовья. - М.: НПО «Информация», 1991. – 157 с.
15. Тамбовцев Г.В., Лавринчук В.Г. Эколого-экономическая проблема как объект экономико-географического

исследования//Геополитика и экогеодинамика регионов. - Том 10. - Вып. 2. - 2014. –С.254-257

16. Тамбовцев Г.В., Донець І.А. Еколого-економічний підхід до районування природно-суспільної взаємодії// Регіональні проблеми України : Географічний аналіз та пошук шляхів вирішення : зб. наук. пр. – Херсон : ПП Вишемирский, 2009. – 488 с.

17. Тамбовцев Г.В. Природно-антропогенное взаимодействия, его оценка и последствия // Алексеевські краєзнавчі читання: Матеріали регіональної наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю АА Хижняка. – Мелітополь: Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, 2015. – С.60-62.